

Др Чедомир БОГИЋЕВИЋ

ПРЕДСЈЕДНИЧКИ СИСТЕМ КАО ОБЛИК ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ У УСТАВУ ЦРНЕ ГОРЕ КАО НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ

Мислити слободно је велико, али мислити
правично више је

(Т. Торилос)

Изазов је, како да останете аналитички
поштени а да не изгубите људску димензију
(Џ. Штиглиц)

1. ПРОЛЕГОМЕНА

Контроверзе конституционализма: „Од демона власти до људске слободе”.

Историја конституционализма као процеса уобличавања основних и највиших људских вриједности, јесте историја настојања највећих умова и бранилаца људске слободе да се арбитрерна владавина над људима замијени владавином објективизираних и безличних правила усаглашених са принципима разума („*Saper aude*” – Кант) заснованој на „идеји права као вољи за правдом” (*Радбрех*).

Суштина конституционализма лежи у ограничењу и контроли подијељене власти, те заштити људских слобода и права. Он је елемент идентитета једне друштвене заједнице и државе. „Под појмом конституционализма подразумева се политичко-правна теорија, идеологија и конкретан друштвено-историјски облик државно-правног и политичког поретка... У ширем контексту, кон-

ституционализам је једна од најкарактеристичнијих тековина либерализма и либералистичких концепција о држави, као искључивом механизму заштите индивидуалне слободе и потреби вршења власти у име и за рачун оних којима се управља и који јој дају легитимитет... Конституционализам се понекад погрешно поистовјећује са појмом уставности... Устав није само највиши политички акт, којим се установљава и ограничава државна власт, већ, прије свега, суштинско јединство нормативног и стварног, јединство фактичког процеса вршења власти и норми, механизма и института који те процесе уобличавају. Дакле, устав чине норме, институције, механизми, односи, фактичка понашања политичких чинилаца на основу њих и посебно, често неписани, прећутни општедруштвени споразум – консенсус о ограниченој и контролисаној власти као једином легитимном и прихватљивом моделу државне власти” (Проф. др Небојша Вучинић: *Конституционализам Карла Фридриха*, у књизи *Конституционализам, Карл Фридрих, Подгорица 1996. године*, стр. 214-216).

Политичко-филозофски концепт идеје конституционализма у себи интегрише:

а) представничку, на слободним изборима изабрану и смјењиву власт,

б) систем подјеле државне власти, односно подијељено вршење законодавне, извршне и судске власти, чија се бит огледа у узајамности „тежа и противтежа”, чиме се спречава могућност монополизације и злоупотребе једне од грана власти,

в) систем заштите основних људских слобода и права.

Структурна садржина идеје конституционализма сачињена је на антиномијама самог њеног бића, па отуда захтјеви за проширењем слободе и захтјеви за општом демократичношћу друштвеног организма чине „суптилан и константан извор тензија и контроверзија” (Карл Фридрих, *Конституционализам*, 1996, 21).

Да ли се заповијест једне политичке воље, иза које стоји адекватна снага принуде, може третирати као право, без обзира на његову садржину – питање је којим су се бавили и антички и данашњи правни и политички филозофи. Моћ у друштву је производ друштвене организације, али, истовремено, и њена неопходна претпоставка у неком облику ауторитета који је посебан облик испољавања моћи. Зато се политичка филозофија и теорија легитимитета бави модалитетима којима се ауторитету, а нарочито ин-

ституционализованој јавној власти, одређују граница ауторитета и критеријуми његове легитимности, а не његовим укидањем. *Robert Michels*, је писао: „Цјелокупна људска историја није ништа друго него борба између различитих схватања ауторитета” (*R. Michels, Authority, Encyclopedia of social science*).

Колико је год елемент политичке воље у стварању права био неопходан, не смије се заборавити да је за суштину права којом се његова онтологија рефлектује у аксиолошку раван путем принципа: „*ars boni et aequi*” (Улпијан), „*право као воља за правдом*” (Радбрух), „*право као мајка радости и мира*” (Хердер), што га чини ступовима људске цивилизације, одлучан чин стварања што почива на темељу рационалне и умне воље – принципу умности, а не почива на принципу чулности, досежући до *Хегеловог* постулата да је: „*идеја права идеја слободе чије границе одређује разум*”. Право мора да људима омогући повољне и сигурне оквири егзистенције. Умјесто механичке заједнице индивидуа (*Диркем*) засноване на репресији, сужењу слободе и императивним нормама, друштво треба да гради органску заједницу засновану на солидарности, развијеној индивидуалности, трпељивости и разумијевању и нуђењу повољних оквира живота, промјена схватљивих људском разуму, употребом диспозитивних и пермисивних норми надојених толеранцијом и друштвеном конвергенцијом.

Цијела историја нас учи да је природа политичке власти таква да њој иманентним законима тежи увећању и концентрацији власти, усавршавању инструмената моћи, ширењу утицаја и доминације, како у погледу броја људи, тако и простора над којима остварује своју моћ. Отуда, афоризам *Лорда Ацтона*: „*свака власт тежи да поквари а апсолутна власт квари апсолутно*”.

У тежњи јачања и ширења нарастајућег етатизма, посебно ауторитарног, политичка моћ, односно институционализована форма политичке моћи, испољавала је сталну тежњу да право претвори као пуко средство изражавања своје воље (*Улпијан: Quod principi placuit legis habet vigorem* – *Што год се принцепу свиђа има моћ закона*; *Луј XIV: „L'etat c' est moi* – *Држава, то сам ја*). Ово се најбоље огледа у развићу *Платоновог* гледишта да управљачи треба да буду филозофи (први поглед у „*Држави*”), да и обични људи могу добро управљати („*Државник*”), до трећег погледа изнијетог у „*Законима*”, у којем се огледао као родоначелник једне велике идеје – владавине права: да људима владају закони, а они што

управљају су слуге закона: „Нужно је да људи имају законе и према њима живе или да се нимало не разликују од дивљих животиња... Зато државе којима влада неки смртник не могу избјећи невоље али се доста може постићи ако се покоравамо бесмртној природи називајући законом оно што нам је пружио разум” (Platon, *Zakoni*, Zagreb 1970, 7, 136).

„Захтијевати да влада закон значи захтијевати да влада Бог и ум, а захтијевати да влада човјек значи допустити да животиња влада, јер покуда је нешто животињско а власт квари и најбоље људе када су на власти” (Аристотел, *Политика*, Београд, 1960, 2-4).

Правни позитивизам који се, мање или више, предаје на свим катедрама, навикао је правнике на то да сваку државну вољу у форми закона признају као право. „Ако је неки пропис супротан идеји правде правници морају имати храбрости да му одрекну карактер права” (Г. Радбрух, *Филозофија права*, Београд, 1982).

Политичке институције су нужна претпоставка одржавања политичке заједнице а институционализација је процес у коме успостављене организације и процедуре задобијају важност и стабилност (S. Huntington, *Political order in changing societies*, London, 1973, 12). Под институцијама подразумевамо заједницу облика и фундаменталну структуру друштвене организације, које су успостављене правом или друштвеном конвенцијом или обичајима (M. Duvergeon, 1964, *Introduction a la politique*, Paris). Оне – институције, ублажавају, обуздавају и преусмјеравају моћ, тако да чине доминацију једне социјалне снаге спојиве са заједницом многих. Но и кад се чини да су неутралне, оне врше редистрибутивну моћ унапређујући и унапређавајући интересе једних актера на рачун интереса других. Управо зато, нијесу све политичке институције из тзв. демократског арсенала примјерене свим друштвима. Друштвене – економске, социјалне, политичке, правне и културне институције не можемо схватити као празне љуштуре, него замишљајући их у њиховој унутрашњој садржини коју чине филозофска увјерења, економска конституција друштва, просвјетни и културни дух, традиција и обичаји, религија, географски положај, међународни одношај и др.

Политичке институције дугују своју егзистенцију људској вољи. „Оне не личе дрвећу које када је посађено расте само од себе док људи спавају. У свакој фази њихове егзистенције оне јесу оно

што јесу људском вољном активношћу." (Jon Stuart Mill, *Great Books of Western World*, Chicago, 1952, 328).

Када се једно друштво остави без подршке научне заједнице и њене активне улоге у процесима изградње друштвеног организма, уз садејство мизантропије и ксенофобије, онда су могуће драматичне промјене социјалног ткива које пријети егзистенцији заједнице. Можда, овдје лежи разлог што се још увијек не поштује мудри савјет који је прије више од два стољећа дао *J. J. Rousseau*: „Као што архитекта прије него што почне да подиже велику грађевину, посматра и испробава терен да би видио да ли може да поднесе тежину, тако и интелигентни законодавац не почиње да пише законе који су добри по себи него претходно испитује да ли је народ коме су намијењени у стању да их поднесе" (*Contrat Social*, Paris, 1923, 263). Наш *Валтазар Богишић* упозоравао је да се правне норме не могу преузимати из других народа, других култура и предјела, на начин као да се биљка пресађује јер и за њу треба испитати климу и састав тла.

Питање о избору модела и облика државне власти јесте проблем демократије а она почива на слободи и избору, јер човјек је рационално биће избора, иако не увијек рационалног избора – политички је слободан онај који није потчињен другој вољи, осим сопственој. У основи такве воље лежи врлина храбрости као вјечна тајна слободе (*Перикле*). Она се налази у вези са једнакошћу управо ради заснивања демократске идеје би се путем принципа грађанства са широким социјалним и политичким донетима, схваћеног као пуним чланством у заједници, и путем партиципације судјелује у одређивању услова, облика и суштине једне институционализоване заједнице грађана.

2. ОД СУБОРДИНАЦИЈЕ ДО КООРДИНАЦИЈЕ

Крупан проблем који прати демократију јесте онај о коме се расправља од *Аристотела* до *Milla* а тиче се тзв. „тираније већине". *Франц Ноишман* је примијетио „да глас већине не може зло учинити добрим, већ да зло уз подршку већине, постаје само велико зло." Нијесу довољни пристанак, учешће, подршка и други облици партиципације и судјеловања, који су неопходан али не и довољан основ легитимности носилаца политичке власти. Модерна теорија легитимности овим предусловима додаје фактицитет пра-

вичног поступања и рационалност њихових одлука. *Joch Locke* је заступао гледиште да влада и власт нијесу саме себи сврха, већ су у функцији људских права и стваралачких потенцијала друштва чије искуство и употребу људски разум прихвата и може их рационално оправдати. Природна права, која припадају човјеку самом чињеницом да је људско биће, *Лок* је схватио као основ и сврху због које се владе успостављају, те да људи, као разумна бића, могу обезбиједити мир и заједнички живот уколико узајамно поштују природна права на живот, слободу, тијело и имовину. Позитивно право мора афирмисати ову сврху као *conditio sine qua non* сваке људскости и легитимности. Свака власт мора да буде ограничена и мора служити оној сврси у којој никакво тијело – ни појединац, ни скупштина, не могу имати ограничену власт. Овим се ограничава и сама садржина закона, али, на другој страни, циљ закона није да укине или ограничи, већ да очува и увећа слободу. Слобода значи бити слободан од ограничења, али и од насиља других, што није могуће тамо гдје нема закона (*Две расправе о влади, Београд, 1978, 135-142*). Ако држава није отјеловљена морална воља народа а закони производ апсолутног ума (*Хегел, Основне црте филозофије права, Сарајево, 1964, 257-278*), онда грађани имају оправдану легитимацију непослушности властима чији писани и неписани закони штете интересима политичке заједнице (*T. Grim, Lecture on Political Obligation, 1879-1880*), тј. право на побуну као „мајку свих људских права”. (У том смислу је доктрина *Г. Радбруха* о законском неправу и надзаконском праву – *Филозофија права, 1932*). С друге стране, *Берк (Edmund Burke)* истиче да грађанско друштво, а не стање природе, представља истинско природно стање. Оно је чедо споразума или уговора. Сврха је грађанског друштва да заштити права човјека, а нарочито право на тражење среће. Али, до среће се може стићи само помоћу врлине, тј. помоћу закона којима се врлине намећу страстима. Човјековом вољом треба да управља разум, разборитост и врлина, због чега Берк тражи темеље државе у нашим дужностима, а не имагинарним правима људи. Сходно томе, француски социолог *L. Bourgeois, (Solidarite, Paris, 1912)* истицао је „да се човјек рађа као дужник људске заједнице, јер самим рођењем почиње брати плодове социјалне благодети”.

Полазећи од истакнутог, ова расправа ограничена је двоструком диоптријом. Прва, одсликава се *Монтескјеовом* анализом по-

ретка: „Најгора ствар коју запажамо у нашој држави јесте нестабилност – наши закони као и наша одијела не могу да добију никакав утврђени облик. Врло је лако оптуживати једну владу што није савршена, врло је лако створити код народа презир према претходном устројству – свако ко се тога подухватио успио је. Али, када је ваљало успоставити бољи поредак намјесто онога који је оборен, пропали су многи који су то покушали.” Друга, плод је настојања да се све корелације проблема сагледају у свјетлости посљедица које проистичу из пројекције модела и промјена, као и саме идеје о тим моделима, на стварни живот и односе људи. „Да се води рачуна о ономе што су оплеменили и усавршили најмудрији људи претходних генерација а што је доказано и потврђено дуготрајним искуством, што се не може промијенити без великих ризика и опасности” (Е. Соке). *На крају, свако има право на поредак у којем право и слободе могу бити потпуно остварени (чл. 28 Опште декларације о правима човјека, 1948).*

Устав ограничава форме или услове вршења државне власти, он искључује сваку власт која се врши изван тих услова или форми. Политичку основу за супрематију устава створила је *Декларација о независности САД, 1776*. То свечано прокламује и сам *Устав САД, (1787)*, чији је циљ „унаприједити опште благостање, обезбиједити благодети слободе себи и свом потомству”, док се сам поредак темељи на државној организацији заснованој на подјели власти. *Декларација права човјека и грађанина, (1789)*, каже: „Нема устава она земља у којој нијесу загарантована права човјека и у њој није извршена подјела власти” (чл. 16). При овоме, морамо имати у виду тезу *Макса Вебера*, да су спрам друштвених наука, вриједносни судови етички неутрални, да су циљеви и методе неодојиви у друштвеним истраживањима, да друштвене науке могу да одговоре на питања о чињеницама, али да нијесу компетентне да одговоре на питање о вриједностима (види: *Лео Штраус, Природно право и историја, Београд, 1997, 36-37*).

„Устав је еманација духа једног народа и он зависи од људи образованог ума” – *Хегел*. Такође „стварни живот права није логика него искуство. Нужност времена, моралне и политичке теорије, јавне институције и предрасуде имају већи утицај од силогизма у одређивању правила којима се управља људима” – *Холмс* (судија Врховног суда САД). Но, морамо имати у виду и релативизам цјелокупног вриједносног система људског поретка, праксу као најбо-

љи израз истине и вриједносне ефекте сваког пројекта. „Нек облицима власти будале надмећу се, али онај којим се најбоље управља, најбољи је” (*Папа Александар, Есеј о човјеку*).

3. ПОЛИТИЧКО-ФИЛОЗОФСKE И ПРАВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ СИСТЕМА ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВЛАСТИ

Под организацијом власти подразумејева се одређени механизам односа законодавне, извршне и судске власти (*др. Павле Николић, Уставно право, Београд, 1995, 299*).

У конституисању система организације државне власти, у свакој држави, поставља се питање који орган, у којој мјери и на који начин врши или учествује у вршењу сваке од постојећих правно утврђених функција државе – законодавне, извршне и судске власти. Одређено рјешење свих ових односа чини организационо начело на коме се конституише и темељи један систем власти. У том смислу, исказала су се два основна циља у конструкцији таквог система друштвеног организовања. Један је постизање равнотеже органа, као дјелова државног апарата а преко њих њихових структурних елемената, као конститутивних израза њихове политичке легитимације (политичке странке и друштвене групе, које посредством ових органа остварују власт). Други циљ је постизање премоћи једног органа у структури државног апарата а преко њега његове политичке основе.

У политичкој филозофији и правној теорији и пракси, у мноштву разноврсних модела, обликовала су се два основна организациона начела: начело подјеле власти и начело јединства власти. Они чине конвергенцију различитих модела и облика у систему власти у којима законодавни, извршни и судски органи имају различит однос, положај, улогу и овлашћења у том систему, на чије конституционално обликовање утичу: политичка филозофија, политичка култура, историја, економски и правни односи, традиција, обичаји, социјална увјерења, религија и др.

Творац начела подјеле власти је енглески филозоф *Џон Лок* (*John Locke 1632-1704*). Он је направио први покушај свестраног помирења идеје о подјели власти са идејом о супрематији законодавног тијела у оквиру конституције о ограниченој влади, чиме је учинио први корак у конституисању доктрине уставне равнотеже органа у систему власти чији је циљ ограничавање и контрола по-

литичке власти за чију улогу је неопходно постојање више носилаца власти који ће, организационо и функционално раздвојени, остваривати однос узајамног ограничавања и контроле. Сублимирано казано, за Локову доктрину равнотеже власти може се извести ова резултанта: „Не ради се о узајамном ограничењу потпуно одвојених власти већ о односу активне равнотеже у условима дјелимичне подјеле функција” (*Л. Баста, Од теорије о мешовитој влади ка теорији поделе власти, Архив, 1983/3, 229*).

Кохерентну и, до краја, утемељену теорију о начелу подјеле власти дао је француски мислилац *Шарл Монтескје (Charles Montesquieu, 1689-1755)*. Он је остварење слободе везивао за успостављање тзв. умјерене владе. Кредо доктрине подјеле власти, за који сам израз подјеле власти Монтескје није никада употребио, лежи у захтјеву: „Да се власт не би могла да злоупотреби, треба да се ствари тако уреде да једна власт кочи другу власт” (*Дух закона – De l'Esprit des lois, 142*). „Све би било изгубљено ако би исти човјек или тијело главара или племића, или народ, вршио ове три власти.” Фактичка подјела власти преображава се у једно правно-техничко начело расподјеле правних функција. Монтескјеов модел подјеле власти, може се сублимирано исказати: То није оштра организационо-функционална подјела између органа који обављају три основне државне функције – законодавну, извршну и судску, већ је то међусобна сарадња и узајамни надзор једног органа над другим, како би се међусобно ограничавали и спрјечавали да ни један од њих не злоупотреби власт на штету политичке слободе грађана (*С. Сокол, и М. Матовић, Н. Филиповић и С. Сокол: Уставно право и политичке институције, Загреб, 1986, 391*).

Сходно различитом ступњу, како уставне тако и збиљске одијељености органа и њихових основних функција, искристалисале су се двије основне концепције о садржају и обиљежјима начела подјеле власти: *Прва* – тражи потпуну међусобну организациону и функционалну независност трију власти (законодавне, извршне и судске), па се тако законодавна област поистовјећује са законодавним органом, извршна са извршним, а судска са судским. Овакву чисту концепцију тешко је и замислити или уставно и збиљски остварити. *Друга* – полази од схватања да је сврха примјене принципа подјеле власти спречавање концентрације овлашћења и политичке моћи унутрај једног органа, па тако она изражава ово начело као додјељивање основних државних функција, схваћених

у материјалном смислу, различитим државним органима, између којих се односи заснивају на постулатима колаборације, хармоније, равнотеже и кочница, тако да ниједан орган нема организацијску и функционалну супрематију.

Начело демократског јединства власти, је у оквиру цјеловите концепције неутуђиве, недјелјиве и непредстављене народне суверености конструисао правни и политички филозоф *Ж. Ж. Россеау (1712-1778)* у свом дјелу „Друштвени уговор” – *Contrat Social*. Према њему „све функције власти – законодавне и извршне дјелови су једне јединствене и недјелјиве власти. Прва исказује вољу а друга моћ. Законодавна власт састоји се из два неодвојива дијела – доносити законе и одржавати их, што значи имати надзор над извршном функцијом. Без тога закон не би био до ријеч а та ријеч не би значила ништа” („Писма с планине” – *Lettres eerites de la montagne*). То је тзв. „скупштинска влада” (види ближе: *Др П. Николић, Скупштински систем, Београд, 1973*).

4. СИСТЕМ ПОДЈЕЛЕ ВЛАСТИ

4. 1. Предсједнички систем – у САД

Устав САД обликовао је најмудрију и најсрећнију владу коју људска мудрост може да измисли

(Медисон)

Не постоје Американци који се одређују земљом поријекла, или Американци по рођењу или било којем другом разврставању. Сви су они Американци – црни, бијели или жути, судбински бачени у олујни вјетар историје који је створио најупечатљивији народ који је свијет икад видео (Џонсон, Историја америчког народа, 2003).

Овај модел система подјеле власти успостављен је у *Сједињеним Америчким Државама* Уставом из 1787. године. Намјера „очева оснивача” (*Вашингтон, Франклин, Џеферсон, Медисон, Хамилтон*) била је да се у структури механизма власти успостављен путем Устава, обезбиједи равнотежа између законодавне и извршне власти. Томас Џеферсон у својим *Биљешкама о држави Вирџинији* каже: „Нијесмо се борили за изборни деспотизам већ за владу која

би била утемељена на начелима слободе и у којој би власт била по-дијељена и уравнотежена између неколико магистрата, тако да ниједан не буде у стању да прекорачи своје законите границе а да га са успјехом не ограничавају други магистрати” („*Федералистички списи*” – Хамилтон, Медисон, Џеј). „Гомилање све власти – законодавне, извршне и судске у исте руке и без обзира да ли је носилац ове власти наследан или изабран, може се с правом прогласити за саму дефиницију тираније... Најтежи задатак био би да се у пракси обезбиједи да поједине од ових власти не задиру у подручје других власти и да међусобно држе једни друге у оквиру одговарајућих дјелокруга” (Медисон, у „*Федералистички списи*”).

Тако је створен један систем кочница и равнотежа (*Checks and balance*) који претпоставља најстрожу могућу подјелу власти али и њихову изолованост, што води њиховој равноправности да би се постигао крајњи циљ – равнотежа носилаца власти.

Сва законодавна овлашћења утврђена Уставом САД повјеравају се Конгресу САД (чл. I), извршна власт повјерава се предсједнику САД (чл. II), а судска власт се повјерава Врховном суду САД и оним нижим судовима које Конгрес може повремено установљавати и оснивати (чл. III).

Конгрес САД је дводомно представничко тијело које чине *Представнички дом* (као представништво свих грађана изабраних по принципу један заступник на одговарајући број становништва) и *Сенат*, као представнички дом федералних држава изабраних по принципу: једна држава – два сенатора. Оба заступништва бирају се на непосредан начин. (До Амандмана XVIII Сенат су бирали домови федералних држава.) Основна надлежност Конгреса је доношење закона. Оба дома Конгреса су равноправна. Закони морају бити прихваћени и изгласани у оба дома. Конгрес је орган поступка ревизије устава. Оба дома имају право законодавне иницијативе. Поступање Сената, као другог дома, израз је противтеже наспрам Представничког дома. Он је израз одбране од законодавне тираније Доњег дома. Он је рјешење проблема страсних већина. Кад је Томас Џеферсон питао Џорџа Вашингтона зашто је Конвенција успоставила Сенат, Вашингтон је одговорио: „*Пресипамо законодавство у сенатске шољице да би смо га охладили*”. Сенат хлади и кочи плаховити Доњи дом служећи, како каже Медисон, да заштити човјека од његових владалаца и пролазних установа власти. Он служи као провјера Доњег дома.

Извршну власт врши председник САД. Она је моноцефална – председник је и шеф државе и шеф Владе (администрације) истовремено. Бира се непосредно, у два круга, путем непосредног избора електора – изборника, као другостепених бирача, у свакој федералној држави, тајним гласањем. Не постоји Влада као институционални дио егzekутиве. Кабинет председника (администрација) нема улогу Владе. Постоје само секретари који се налазе на челу различитих ресора – 14 департмана. Највиши је државни секретар који врши функцију министра иностраних послова. Секретари су савјетници, а не сарадници председника. Они дају председнику ставове које он прихвата или не. Председник САД одлучује помоћу Кабинета, али никада заједно са њим. Чувена је *Линколнова* максима: седам је за „не”, један је за „да” – одлука је сви су за „да”. Кабинет председника чине Извршни уред председника (Executive office), Уред Бијеле куће (White house office), Уред за буџет, Економски савјет, Савјет за националну сигурност и др.

Судску власт остварује Врховни суд који чини девет судија именованих од председника САД уз мишљење Сената и који врше дужност „докле год се добро држе”. Председник САД полаже заклетву пред председником Врховног суда, који представља другу личност у државној хијерархији. Независност суда огледа се у његовој неопозивости, и самосталности. Једанпут именовани они остају доживотно на дужности, ако сами не поднесу оставку или, по сопственој жељи, са навршених 70 година не прихвате пензију. Они могу изгубити судску функцију на темељу оптужбе представничког дома и осуде Сената (што се још није догодило). Устав и закон су оно што каже девет величанствених судија Врховног суда САД.

Доктрина начела подјеле власти у САД огледа се у три смјера:

- 1) Конкуренција међусобно независних власти;
- 2) Кочница „тираније” већине (Конгрес) од стране егzekутиве (председник) са улогом Суда да блокира демагошке захтјеве легислативе и очува политичку филозофију и правну доктрину устава;
- 3) Да неутралише тиранију било које од три власти.

Са наведеног аспекта размотрићемо међуутицај и међусобне односе на релацијама носилаца функција власти путем система „контроле и равнотеже” (Check and balance) у председничком систему САД.

– *Председник САД* не може бити опозван, ни од бирача ни од Конгреса;

– Државни секретари и функционери државне администрације, које именује предсједник уз сагласност Сената, политички и функционално одговорни су предсједнику;

– Државни секретари не могу бити заступници и пуномоћници у Конгресу, нити могу судјеловати у његовом раду, осим у одборима Конгреса кад се подносе извјештаји или се налазе у улози свједока;

– Предсједник доноси уредбе за примјену закона али само на основу изричите законске делегације. Међутим, од 1913. године када је *Т. Рузвелт* истакао максиму да је предсједник представник цијелог народа, он доноси и самосталне уредбе, тако да дјелује као паралелни законодавац;

– Предсједник располаже правом „*суспензивног вета*” према законима које изгласа Конгрес. Да би закон, којему се предсједник успротивио својим вето, ступио на снагу, он мора бити у поновном поступку изгласан већином од двије трећине заступника у Конгресу. (Суспензивни вето *Ф. Рузвелт* је за 12 година употребио 631 пут, *Труман* 250 пута, *Аизенхауер* 181 и *Кенеди* 21 пут);

– Предсједник има право и на тзв. „*цепни вето*”, што значи да ако у року од 10 дана не да своју санкцију и промулгацију на акт Конгреса, а Конгрес за то вријеме заврши рад, закон не ступа на снагу („остаје у цепоу” предсједника). Предсједник нема право законодавне иницијативе, али на почетку годишњег засједања Конгреса, током јануара сваке године, у Поруци о стању нације он износи програм законодавне активности који остварује преко заступника своје странке у Конгресу. Он подноси и економски извјештај о стању Уније и мјерама економске политике које остварује његова администрација.

Због свеукупне улоге, предсједник САД је велика и снажна личност од које зависе све политичке одлуке. Отуда и *Вилсонова* изрека „Предсједник је и по праву и по савјести и могућности да буде тако велики колико то само може бити”. Да потпуна и стварна власт у предсједничком систему САД није у рукама предсједника, најбоље илуструје одговор једног америчког предсједника који је на запажање да су велике атрибуције власти и моћи у његовим рукама одговорио „да само има нуклеарну моћ”, што свједочи о уравнотежености овог система власти, и да му прије одговара име *систем кочница и равнотежа* него предсједнички систем, које је до-

био због обједињавања функција председника државе и председника Владе.

Конгрес има на располагању три средства којима може утицати на вршење функције председника САД:

- Институцију специјалне кривичне одговорности, тзв. „Impeachment” према председнику и федералној администрацији, због велеиздаје, корупције и тешких дјела против државе. Оптузбу подноси Представнички дом, са апсолутном већином заступника, а одлуку, као судску функцију, доноси у улози суда Сенат, са двотрећинском већином својих заступника;

- Да путем федералног буџета и одобрења употребе финансијских средстава спријечи сваки програм и акцију председника и његове администрације;

- Право конгресног или законодавног вета, који се не смије мијешати са вето председника на законе изгласане у Конгресу. Ово право Конгреса није изричито предвиђено, али се развило из праксе Конгреса у посљедњих 50 година. Оно се састоји у праву Конгреса, његовог Дома или Одбора, да на темељу законске одредбе заустави или спријечи провођење извршних одлука председника или његове администрације, зашто није потребна промулгација председника, а вето Конгреса не може се спријечити председничким вето. Међутим, 1983. године Врховни суд САД, у контроли уставности општих аката, утврдио је да Конгрес нема за једну овакву улогу упориште у Уставу, па Конгресу остаје да у пракси изнађе нови еквилибристички инструмент у односима са председником.

Врховни суд САД карактерише прије свега његово право да остварује уставну контролу закона (иако она није изричито утврђена Уставом, него је плод имагинације и филозофско-правне доктрине утемељене на политичкој филозофији Устава коју је промовисао Џорџ Маршал, председник Суда 1813. године у спору Мербури в. Медисон). Ову контролу остварују сви судови путем екцепције неуставности у споровима који настају међу странакама и који се расправљају у судовима а то питање показује се прејудичијелним за исход сваког од конкретних спорова. Иако одлука суда дјелује *inter partes* и за конкретни случај, и важи само за спорни однос, ипак, с обзиром на обавезност нижих судова да се придржавају правних правила формулисаних у пресудама виших судова (*stare decisis*), ове одлуке имају опште дејство – *erga omnes* и

снагу законског правила. На овај начин неутрализована је материјално правна премоћ легислативе.

Врховни суд САД чува равнотежу између органа као носилаца функција власти и истовремено бдије над политичком филозофијом Устава и његовом правном доктрином, коју су инаугурисали „очеви оснивачи” и која се прилагођава друштвеним појавама и историјском времену.

*

Амерички Устав донијет је 17. 09. 1787. године; има седам чланова са двадесет и једном амандманском ревизијом у које спада десет чланова *Bil of Rights* (1791). То је најкраћи и најстарији Устав свијета. *Вилијам Гледстон* за амерички Устав је рекао: „Устав САД је најдивнији рад икада остварен умом и вољом човјека. Американци немају драгоцјенију својину од овог бриљантног документа”.

*

Посебан облик предсједничког система данас функционише под називом „*президентијализам*”. Њега карактерише: непоштовање основних вриједности које произилазе из система подјеле и равнотеже власти; претјерано јачање егzekутиве – *конзулски президентионализам* (Јужна Америка и Африка). Постоји тзв. *парламентарни президентионализам* (Аустрија, Француска).

4. 2. *Парламентарни систем*

Овај систем подјеле власти карактерише гипка подјела функција, односно органа који остварују атрибуције власти, са односима међусобне сарадње које карактерише гипка специјализација власти и средства узајамног притиска једне на другу власт. Еквилибристичка равнотежа остварује се распуштањем парламента од стране извршне власти, односно санкцијом неповјерења према влади од стране парламента.

Остварило се у пракси више модела парламентализма: *дуалистички парламентализам*, који карактерише одговорност владе или пред парламентом или пред шефом државе; *монистички пар-*

ламентализам, карактерише одговорност владе према парламенту; класични парламентаризам и рационализовани парламентаризам карактерише различита квантификација већинског начела у поступку одлучивања у вези са одговорношћу владе.

5. СИСТЕМ ЈЕДИНСТВА ВЛАСТИ

У оквиру овог система организације државне власти искристалисала су се два подсистема: 1. *Систем недемократског јединства власти* – примат извршне власти; 2. *Скупштински систем* (доминација парламента) са моделима: а) *Конвенски систем*, б) *Скупштински систем Монтањарског устава* (1793) и в) *Швајцарски систем*.

6. СИСТЕМ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВЛАСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Према Уставу Црне Горе из 1992. године, организација система власти уређена је по начелу подјеле власти – на законодавну, извршну и судску (чл. 5) – триалистички систем. *Законодавну власт остварује Скупштина, извршну власт остварује Влада а судску власт судови. Црну Гору представља председник Републике. Уставност и законитост штити Уставни суд.*

Скупштину чине посланици које бирају грађани непосредним и тајним гласањем (чл. 77). Мандат Скупштине, који траје четири године, може Скупштина скратити на предлог најмање 25 посланика, Владе или председника Републике. Надлежност Скупштине утврђена је у одредби чл. 81 Устава Црне Горе.

Еквилибријум у односима између Скупштине и Владе уређен је тако што Влада може, ако Скупштина дуже вријеме не обавља дужности утврђене Уставом, распустити Скупштину пошто са слуша мишљење председника Скупштине и председника Клубова посланика. Влада не може распустити Скупштину ако је покренут поступак гласања о неповјерењу Влади (чл. 84). С друге стране, Скупштина може изгласати неповјерење Влади (чл. 97).

Владу чине председник, један или више потпредседника и министри (чл. 91). Председник Владе, кога бира Скупштина, на предлог председника Скупштине руководи радом Владе (чл. 88 и 91). Надлежност Владе утврђена је одредбом чл. 94 Устава. Влади престаје мандат престанком мандата Скупштине, распуштањем Скупштине,

подношењем оставки и кад јој се изгласа неповјерање (чл. 98). Послове државне управе врше министарства и органи управе (чл. 99).

Предсједника Републике бирају грађани непосредним и тајним гласањем (чл. 86). Предсједника Републике може разријешити Скупштина када Уставни суд утврди да је повриједио Устав (чл. 87). Поступак за утврђивање повреде Устава од стране предсједника покреће Скупштина. Надлежност предсједника Републике утврђена је одредбом чл. 88 Устава. Осим предлога за кандидата за предсједника Владе и предсједника и судије Уставног суда, предсједник има чисто протоколарно-симболичке атрибуције у представљању Републике. Он има право законодавног вета на изгласани Закон, али је дужан да прогласи поново усвојени закон (чл. 89). У случају спријечености или престанка мандата, функцију предсједника Републике обавља предсједник Скупштине, односно предсједник Владе ако је Скупштина распуштена (чл. 90).

Судство је самостално и независно (чл. 100). Судије бира Скупштина на предлог Правосудног савјета. Судска функција је стална. Врховни суд је највиши суд Републике али ово начело није консеквентно разрађено у Уставу јер оно подразумијева много више од организационе и инстанционе поставке овог суда у систему и мрежи независних судова. Организација и надлежност судова, те положај судија, уређује се посебним законом. Судови нијесу економски независни, јер немају аутономни буџет.

Уставни суд врши контролу уставности закона, контролу законитости општих аката, одлучује у изборним споровима, те у вези са правним средством „уставна жалба” одлучује о повреди људских слобода и права кад актом или радњом којом су повријеђени није предвиђена друга судска заштита.

Пракса парламентарног система у Црној Гори од 1992. године, обликована је под снажним и доминантним утицајем политичких партија – странака, како на позорници укупног политичког живота, тако и у самом представништву народне воље чија рефлексција сеже и до организације рада саме егzekутиве. То је последица конституције парламентарног система који почива на партијској држави јер се изборни систем легитимише на избору партија а не грађана, што је у супротности са општим духом представништва народне воље и народне суверености. Парламентарни живот карактерише монизам страначког мишљења. Посланик је везан императивним мандатом партијских органа. Управни систем не почива на

„мерит” концепту (способност), него на политичкој подобности. Влада уређује унутрашњу структуру извршно-управних ресора. Парламент се не бави структурним проблемима развоја друштва и привредног раста.

7. СКИЦА ЗА МОДЕЛ ПРЕДСЈЕДНИЧКОГ СИСТЕМА ВЛАСТИ У УСТАВУ ЦРНЕ ГОРЕ

Модел предсједничког система власти био би оптималан облик организације државне власти за црногорско друштво и његову државу. Вјечита борба за слободу, идеје правде и једнакости, које карактеришу дух црногорског народа, традиција, те мала територија 13.812 km² са не великим бројем становника (650.000) дају идеалну могућност имплементације предсједничког система као ефикасног и по идеји слободе, ефикасности и развоја најпожељнијег. Он би, са становишта функционалности, био у великој мјери рационалнији од сада важећег система који апсорбује огромни чиновнички персонал.

Законодавна власт била би повјерена Скупштини по бикамералном систему, што значи дводомни парламент који би се састојао из Представничког дома – заступници грађана (Дом грађана) и Сената (заступнички Дом општина и евентуално мањинских народа). Оба би се бирала на непосредним изборима а и модел да Сенат буде посредно изабран а у његовом саставу учествују и одређени вирилни представници које именује предсједник Републике. Додјељује финансијска средства егzekутиви, ствара или укида управне органе и даје сагласност или мишљење на акте именовања предсједника и ратификује међународне уговоре.

Извршну власт по начелу моноцефалног типа остваривао би предсједник Црне Горе (Републике), што значи да би он био и шеф државе и шеф цјелокупне извршне администрације. Дакле, не би постојала институционално Влада, него Кабинет предсједника, са министрима или државним секретарима који би руководили одређеним ресорима, и били савјетници предсједника Републике. Кабинет предсједника Републике имао би унутрашњу организацију која би требало да инкорпорира Вијеће економских савјетника, политичких и правних савјетника, савјетника за област науке, просвјете, културе, социјалне и здравствене заштите, умјетности и спорта.

Спајањем функција шефа државе и шефа Владе у јединствену атрибуцију извршне власти дошло би до јачања ауторитета извршне власти, а избјегао би се дупли колосјек „бицефалности”, тј. расипања извршних функција на два тијела, што би у многоструко допринијело ефикасности и потенцијалној способности обједињавања ових изузетно тешких дужности. Извршна власт имала би ауторитет повјерења јер би била изабрана на непосредним изборима. Досадашња дужност предсједника Републике била је чисто сачињена од протоколарно-симболичких атрибуција. Дух народа и историјска традиција намећу оптималну равнотежу да ове двије дужности буду обједињене у једну, што није бирократско јачање ауторитета, него демократско и професионално јачање установе одговорности. Скупштина би образовала посебне органе на предлог предсједника Републике: Социјално-економски савјет, Одбор за индустријске односе и економску демократију, Одбор за националну сигурност и Одбор за мултиетничке односе. С обзиром на то да Црној Гори не би биле потребне оружане снаге, у виду војних формација, предсједнику Републике било би олакшано да остварује функцију извршне власти јер не би био ангажован улогом врховног команданта. Предсједник би имао право суспензивног вета према законима изгласаним у Парламенту, а за њихово поновно изгласавање требало би утврдити двотрећинску већину посланика.

Судску функцију остваривали би судови. Контролу уставности закона и контролу законитости подзаконских аката и других општих аката, као и правна средства заштите основних слобода и људских права, преузели би Врховни суд Црне Горе, као касациони и други судови. Дакле, контрола уставности закона прешла би са Уставног на Врховни и друге судове Црне Горе. Ово намеће неколико разлога. Редовни судови не могу избјећи, *rerum natura*, контролу уставности закона и контролу законитости општих аката која се у њиховом раду јављају као претходна – прејудициона питања за коју су функцију они квалификовани. Велико начело правде гласи: „*ubi remedium ibi ius*” – гдје су правни љекови, тамо је правда. Код уставног судства нема правних љекова, што је крупни недостатак система европске контроле уставности. Контрола уставности одвијала би се све до Врховног суда, што би значило имплементацију правне заштите грађана и дјелотворност правних љекова, и то би било у складу са стандардима заштите људских слобода и права сходно Конвенцији о заштити права и људских

слобода. Тачно је да уставно судство има велику традицију у Европи почев од 1920. године, када је оно створено Уставом Аустрије, као и у самој Црној Гори, у којој је установљено Уставом из 1963. године. Ипак, процесне гаранције и поставке разрјешења свих спорова, па и оних који се тичу контроле уставности закона, те заштита права и слобода, намећу да ту улогу интегрално врше судови, као самостални и независни органи, који имају стручне атрибуције, а не политичко-судски трибунали и квазисудски органи, како је то Уставом конституисани и политичким консесусом изабрани Уставни суд. Систем санкција у поступку контроле уставности закона могао би бити преузет из нормативе и праксе досадашње јудикатуре уставних судова („општеобавезне” и „извршне” одлуке, „утврђење” неуставности или незаконитости или пак увођење изричитих облика санкционисања неуставности – „поништавање” и „укидање” (дјелимично или у цјелини) одговарајућих општих аката и др. Надаље, недјелотворно и стерилно правно средство – уставна жалба, пред Уставним судом била би конвалидирана у дјелотворан лијек а латентни сукоб надлежности између Уставног суда и других судова, који се односи на услов да појединачним актом или радњом којом се повређују права или слободе грађанина „није предвиђена друга судска заштита”. Врховни суд би био искључиво касациони и одлучивао би у општој конференцији. Судство би имало аутономију буџета.

Требало би извршити потпуну децентрализацију органа државне власти, претходним проглашењем *Повеље о слободи локалних заједница*. Тако би се тотална централизација црногорског друштва претворила у децентрализован облик функција, с обзиром на то да потпуна хипертрофија њихових атрибуција не види релације живота, јер крв потпуно струји од периферије према мозгу и он више није способан да рационално функционише, због чега настаје атрофија периферних дјелова система.

Омбудсман би требало да буде уставна институција. Њега би именовао предсједник.

Увођење предсједничког система као облика владавине у Црној Гори довело би до стабилности и јачајања политичких институција и органа државне власти, јер би увео равнотежу између носилаца функције власти и механизме узајамне контроле. Законодавна власт не би могла да опозове егzekутивну, нити егzekутива законодавну. Предсједник би могао бити опозван само из разлога ана-

логних Уставу САД. Равнотежа носилаца функција власти нарочито би се огледала у праву Парламента да кроз његове одборе у Сенату додјељује средства финансијској власти, према буџетској пројекцији, чиме би се економска и финансијска моћ извршне власти преселила у Парламент.

Државно-правна традиција црногорског народа током једног историјског периода друштвеног развоја пружа историјско правне основе за увођење предсједничког система у Црној Гори. Законом обшчим црногорским и брдским (Законик Петра I) из 1798. године створио се систем организације државне власти на начелима подјеле власти, тако што је законодавну власт повјерио Скупштини, судску и управну власт – Правитељству суда црногорског и брдског (Сенат – Врховни суд), извршну власт – владики, док су послови администрације били повјерени – Народној канцеларији. Постоји погрешна премиса код историчара државе и права да је ово био период тзв. теократије, што не одговара стварној суштини и историјској утемељености, јер је свака одлука владики морала бити потврђена на Општецрногорском збору и Скупштини црногорској.

8. СУПСТРАТ СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ

Нови концепт права у функцији социјалне државе и њених економских потенција мора да буде преточен од концепта права субординације и права координације у право социјалне интеграције које институише социјалну моћ, као право да се на аутономан начин остварују утицаји припадника друштва на његову организацију и циљеве. Оно је јуридикчки протутег апсолутистичке државе јер је право, прије свега, социјалног карактера, чију свијест формира осјећај друштвености и осјећај праведности.

Социјална држава је стратегија умјереног поретка чији је циљ узајамно ограничавање државе путем друштва са циљем да оствари равнотежу између персоналног и социјалног и равнотежу између слободе и једнакости. Такав концепт права подразумијева структуру која ће почивати више на пермисивним и диспозитивним, а мање на когентним и императивним нормама, више на поретку примарног извршења него на поретку секундарне ефикасности, више на превенцији него на репресији, више на мирењу него суђењу. Држава мора бити заснована на потпуној слободи и аутономији привредних субјеката, а интервенција државе у те односе

мора бити само изузетак и то само ако је оправдана и нужна. Границе државног интервенционизма треба везивати за *Хумболтову тезу*: „Држава мора да забрани или ограничи оне радње чије последице повређују права других или против њиховог пристанка сужавају њихову слободу и имовину” (*В. Хумболт, Идеје за покушај одређивања граница дјелотворности државе, 1991, 113*).

Личност права социјалне интеграције је прије свега *homo-socius* што интегрише у себи и персонално и грађанско. Читава дјелатност државе је социјална функција. Држава мора бити сервис, односно јавна служба у функцији потреба економских субјеката, културних и социјалних циљева, и њених грађана.

Својина не може бити апсолутна са ореолом неприкосновености и свете заштите. Својина мора постати социјална функција, јер носилац својине нема само субјективна права, него има и социјалне обавезе, због чега је социјална функција својине једна социјална службеност. Својина је квазиделикт из кога проистичу облигације због чега је власник имовине управник својине и њен социјални чиновник, а не апсолутни господар чији је циљ да је употреби у чисто егоистичке, а не у шире друштвене и просвјетитељске сврхе ради остварења већег богатства, права на рад, друштвеног развоја и вишег стандарда живота.

Концепт суверености државе прераста у доктрину јавне службе. Не постоје управљачи ни поданици. Постоји заједничка интегрисаност у идеји тражења среће и бољег стандарда живота, што значи да вршење власти није субјективно право, него дужност да се њене снаге употребе за срећу свих људи. Зато, држава постаје орган социјалних услуга. Отуда, цјелокупна јуриспруденција „*dominium*” и „*imperium*”, атрибуција правних функција, прераста у јуриспруденцију друштвених функција, а њени – државни службеници или чиновници постају слуге друштвене цјелине. Тако се економска слобода удружује са јавном службом преко права социјалне интеграције на институцијама индустријске и економске демократије, чиме ослобађа човјека као „*homo phabega*” и његове стваралачке потенцијале којима отвара перспективе личне среће, богатства и људског достојанства. На тој основи мора бити конституисано изборно право кроз инструмент уставних гаранција, које ће омогућити сувереност грађанину у циљу да он буде „доминис лис” изборног права, а не политичких партија које су кроз страначку машинерију истиснуле грађанина на периферију друштвених

збивања, омогућивши му да тек сваке четврте године буде слободан. Држава постаје плуралистички модел управљања друштвом и као таква антипод централизованом и монистичком ауторитету ослобађајући снаге децентрализованог, аутономног, цивилног аспекта манифестације власти, све у оквиру општег права интеграције која од поретка власти води идеји слободе, а државу као суверену етатистичку организацију претвара у сервис јавних служби и социјалних услуга, заштитника људских слобода и права и живота економских субјеката и њихових атрибуција.

Економска и социјална политика чине интегрално јединство. Социјална политика укључује економску, а економска политика социјалну. Корпорације и привредна друштва нијесу само економске институције у којима се радник третира као дио машине за производњу профита, него морају бити и социјалне институције, чиме радник од поданика у економској и индустријској субординацији постаје сарадник послодавца и грађанин предузећа у окриљу индустријске и економске демократије (види: *R. Dahl, Економска демократија, 1963*).

Својинска транзиција није претварање својинских облика у приватне. То је стална мијена током историјског развоја друштва и његових развојних и социјалних циљева. Друштвена транзиција не може бити редукована искључиво на својинску, економски односи у капиталистичке, а правни систем европско-континенталног типа искључиво и у цјелости у англосаксонске. Транзиција је по своме духу декрет власти, за разлику од процеса преображаја који је избор субјеката друштва, а који ће омогућити привредни и културни раст и боље услове живота. „Друштвени преображаји су вјечита и сложена ствар” (*Л. Диги, Преображаји јавног права, 1932*).

*

Ако не у ближој а оно, сигурно, у перспективи будућности, модел предсједничког система биће оптимална пројекција организације државне власти у Црној Гори, која ће као скелет друштвеног организма израстати над живим ткивом племените доктрине о социјалној држави и њеним функцијама. Садашњи облик парламентарног система, који карактеришу нестабилност и неефикасност чију слику опредјељују политичке партије које у Парламенту обликују модел партијске државе, увођењем предсједничког система

СИСТЕМ КОЧНИЦА И РАВНОТЕЖА – САД *

Устав предвиђа три равноправне и посебне гране власти, али свака је до извјесне мјере зависна од друге двије и има дјелимичног преплитања њихових функција

(према законодавној)

Предсједник сугерише законодавство Конгресу.

Издаје извршне наредбе, прописе и уредбе са снагом закона.

Може поставити вето на законе који су донијети у Конгресу.

ИЗВРШНА

(према извршној)

Додјељује финансијска средства извршној власти.

Може да ствара или укида управне органе.

Може да оптужи или суди носиоцима извршне власти.

Може оборити предсједников вето.

Сенат мора одобрити предсједникова именовања и међународне уговоре.

ЗАКОНОДАВНА

(према законодавној)

Може прогласити неуставним законе.

СУДСКА

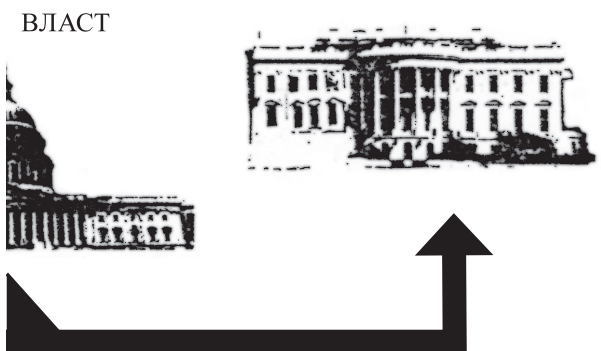
* Овај илустративни приказ урађен је, углавном, према књизи *An Outline of American Government* (United States Information Agency, s. a.) коју је припремио Richard C. Schroeder.

(према судској)

Предсједник поставља
савезне судије.

Може помиловати лице
кажњено за извршење
кривичних дјела против САД.

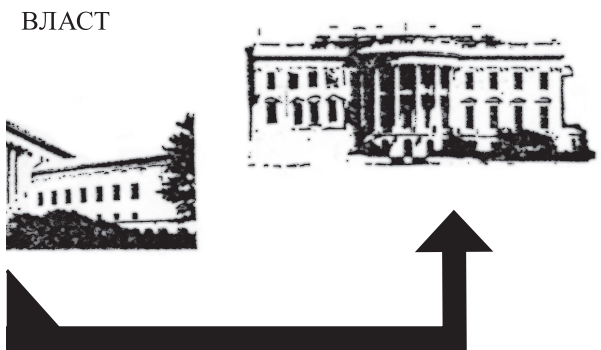
(према судској)

Додјељује финансијска
средства судској власти.

Може да ствара или укида
ниже савезне судове.

Одлучује колико судија
може чинити Врховни суд.

Одређује апелациону
надлежност Врховног суда.

(према извршној)

Може прогласити
неуставним сваки акт
предсједника или управне
власти.

биће сублимиран на мањи број политичких партија које ће се кретати око питања унапређења економског и социјалног система, након што се утемељи државна независност и међународно правни субјективитет. Такође, треба имати у виду филозофску пројекцију политичких партија у будућности, које ће као што су настале и нестати са историјске позорнице, препустивши професионалним интересним организацијама друштвеног организма обликовање друштвеног представништва грађана.

„Нико није мудрији од историје. Само њене подуче (за глупе) долазе касно”. (Др Св. Павићевић, Црногорска историја, традиција и култура, 2002).